

Biotopvård och kulturmiljöundersökningar i Fämtan, Torsby kommun

ref. nr. 623-833-2022

Sportfiskarna
Tel: 08-410 80 600
E-post: info@sportfiskarna.se
Postadress: Svartviksslingan 28, 167 39 Bromma
Hemsida: www.sportfiskarna.se

© Sportfiskarna 2022
Författare: Robin Lindgren
Omslag: Sportfiskarna
Tel: 070-42 42 035

Inledning

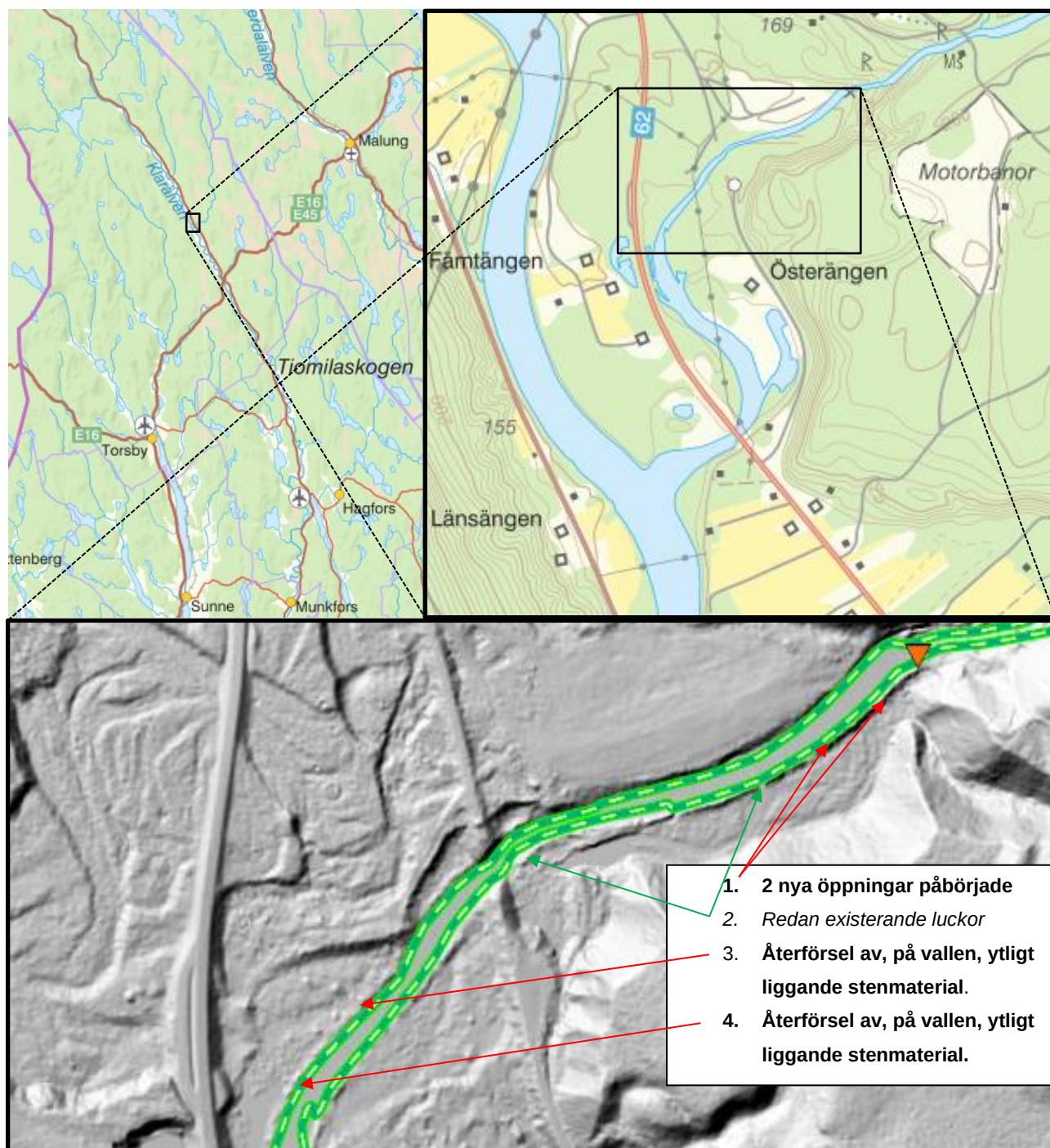
Föreliggande rapport redovisar resultatet av biotopvård och kulturmiljöundersökningar som genomförts i Fämtans mynningsområde (6710664, 397445), Torsby kommun. Fämtan ett stort biflöde till Klarälven. Längs hela Fämtan finns tydliga spår från flottningstiden i form av rensade strömsträckor och sprängda och kanaliserade vattenfall. En dryg kilometer upp från mynningen till Klarälven finns Fämtfallet, ett sprängt vattenfall som agerar vandringshinder. På sträckan mellan Fämtfallet och Klarälven sker lek av både lax och öring. Mynningsområdet är dock även det påverkat från flottningstiden. Fåran är kraftigt rensad och hopklämd mellan uppschaktade rensvallar.

Klarälvens vattenråd har under 2021 arbetat med en åtgärdsplan för hela Fämtan (Nillroth och Sjörs 2021). För mynningsområdet har vi en gemensam syn på att det borde gå att öppna upp luckor i schaktvallarna så att vattenfåran kan breda ut sig igen. Inledande samråd med bland andra kulturenheten på Länsstyrelsen i Värmland gjordes under ett fältbesök hösten 2021. Viss problematik finns i att det på vissa ställen finns kilstensmurar och det ser ut som att ytterligare kilstensmurar kan finnas gömda i schaktvallarna. Vi ser därför ett behov av att vidare undersöka schaktvallarnas innehåll innan maskinarbeten kan planeras i området.

Sportfiskarna ansökte därför om medel för ett projekt som syftar till att planera och genomföra mindre manuella åtgärder i Fämtans mynningsområde. Genom att välja ut strategiskt valda delar av schaktvallarna och för hand återföra rensmassor till vattenfåran hoppas vi kunna göra en insats för den akvatiska miljön samtidigt som åtgärderna genererar information som underlättar planeringen av mer storskaligt biotopåterställningsarbete.

Målarter för åtgärderna är framför allt klarälvslox och -öring, men även andra strömvattenlevande fiskar, insekter, kräftdjur och organismer kommer att dra nytta av arbetet.

Karta över området

Figur 1. Översiktskarta med befintliga öppningar utritade (gröna pilar) såväl som genomföra åtgärder (röda pilar).

Genomförande

Arbetet i projektet påbörjade så fort beslut om bidrag beviljades. Först och främst genomfördes mer ingående samråd med mark- och sakägare, Klarälvens vattenråd samt både miljö- och kulturrenheterna på Länsstyrelsen i Värmland. Så väl som införskaffande av erforderliga tillstånd.

Tack vare ett smidigt samråd med Länsstyrelsen. Såväl som det faktum att åtgärderna:

- ...består av skonsamt manuellt arbete.
- ...till största del placerade utanför gränsen för natura2000-området (Figur 1)
- ...syftar till att öppna upp luckor i en schaktvall för att släppa in vatten på ytor som idag är torra, men tidigare var en del av Fämtans huvudfåra.
 - Att liknande luckor som öppnats tidigare har resulterat i sidofåror med betydligt högre täthet av lax än huvudfåran har (SERS 2022). Högre tätheter av lax är ett av bevarandemålen i skötselplanen (Länsstyrelsen Värmland 2017).
- ...skapar nya sidofåror på den idag stängda ytan. vilket ökar mängden lämplig livsmiljö för lax, även det ett bevarandemål i skötselplanen (Länsstyrelsen Värmland 2017).
- ... är till viss del ett första steg mot en eventuell framtida flottledsåterställning, flottledsrensningen nämns som en negativ påverkan i skötselplanen (Länsstyrelsen Värmland 2017).

Kunde Länsstyrelsen besluta att *"Natura 2000-bestämmelserna inte aktualiseras för de planerade åtgärderna"* och att någon naturskyddsdispens därmed inte behövdes för genomförandet.

Själva fältarbetet genomfördes under sensommaren, och flöt på bra. På grund av kriterier i tillståndet för vattenverksamhet öppnade vi aldrig upp fullständiga luckor där vattnet kunde strömma även vid lågflöde. För att kunna skapa fullständiga luckor hade vi behövt en betydande insats i form av grumlingsskydd, vilket vi inte tagit höjd för i budgeten. Av samma anledning bättrade vi heller aldrig på de redan existerande luckorna. I stället fokuserades arbetet till att undersöka vallarnas innehåll inför framtida eventuella maskinella arbeten. Vilket vi bedömer vara fullt genomförbara, under förutsättning att det går att hitta en bra balansgång mellan miljö- och kulturvård.

Plats 1 – Mellan fämtfallet och tidigare öppnad lucka, höger strand.

Majoriteten av arbetet fokuserades längs högra stranden mellan fämtfallet och den tidigare öppnade luckan (Figur 1). Anledningen till detta är att här finns mest massor att återföra, vilket i sin tur gör att det är det viktigaste platsen att undersöka i jakt på kulturminnen. Som tidigare nämnts medförde tillståndet för vattenverksamhet vissa kriterier som gjorde fullständiga öppningar i vallarna praktiskt ogenomförbara inom ramarna för detta projekt. I stället valdes att göra två påbörjade luckor för att undersöka innehållet i vallen. Första luckan (sweref 6711482, 397794) är belägen ca 100m nedströms fämtfallet och 40m uppströms den gamla öppningen. Andra luckan (6711522, 397841) ca 50m längre uppströms (Figur 1).

Figur 2. Historiska foton lånade från Nillroth och Sjörs 2021, som tydligt visar hur strandkanten först varit skodd med trä, men sedan täckts med sten.

Figur 3. Dubbelkistor i vallen mellan de två befintliga öppningarna i högra vallen

På baksidan av vallen kan träkonstruktioner skymtas i form av timmer som löper tvärs igenom vallen med ca 3m mellanrum. Så vitt vi kan se verkar det vara minst två stockar som ligger placerade ovanpå varandra, inte helt olik konstruktionssättet som kan ses längre ner längs stranden, mellan de två befintliga öppningarna (gröna pilarna i Figur 1). Där det finns tydliga dubbelkistor (Figur 3). Vår bedömning är att det tidigare troligtvis funnits enkel- eller dubbelkistor även uppströms de befintliga öppningarna. Men att timret som löpt längs med strandkanten monterats bort innan älvbotten började schaktas med maskin.

Figur 4. Träkonstruktioner, i form av tvärsgående timmer, som hittades på baksidan av vallen.

Figur 5. Före/efterbilder på första luckan som påbörjats på plats 1. Notera att blocken i högra bilden återfördes till älvfåran innan arbetet avslutades.

På den sida av vallen som vetter mot vattnet har däremot inga spår av träkonstruktioner identifierats vid någon av de två luckorna (Figur 5 och Figur 6). Det ytligaste rensmaterialet är kross/sprängsten av olika storlekar. I detta material fann vi även tändtråd. En bra bit in i vallen, så gott som halvvägs, finns dock något som verkar vara resterna från en äldre rensning. Stor natursten med luftiga hålrum mellan blocken, vilket vi tolkar som att det rensats för hand. Vår bedömning är att det ytligaste materialet troligtvis är material som kommer från fämtfallet, eller möjligtvis större block i fåran, som sprängts och sedan schaktats upp på en äldre rensvall av natursten.

Figur 6, Den översta av två påbörjade öppningar på högersidan strax nedströms fämtfallet. Inget timmer, varken längsgående eller tvärgående kunde identifieras. Däremot vad som verkar vara en äldre rensvall av naturblock.

Figur 7. Äldre rensvall inuti den uppschaktade vallen, ovanpå syns kross- och sprängsten såväl som röd tändtråd.

Plats 3 – Uppströmsänden av avstängt svämplan/älvbotten, Vänster strand.

Inga kilstenar kunde identifieras på platsen. Det fanns över lag mer organiskt material än vi trott vilket både försvårade arbetet och minskade mängden material som kunde återföras till älvfåran. Vi nöjde oss med att komma ca 60cm lägre än höjden för det närmast liggande kilstensblocket, som låg ett tiotal meter nedströms. Baserat på den kilstenens höjd och avstånd från strandkanten ser vi det som mindre troligt att det kan finnas en intakt stenmur på platsen utan att vi skulle upptäckt det. Skulle det visa sig att det på platsen finns kilstensmurar så är dessa högst troligen redan schaktade ur sina ursprungliga lägen. Vilket vi hoppas ska kunna möjliggöra skapande av en någon form av lucka för att leda in vatten på den i nulägen avstängda ytan bortom vallen.

Figur 8. En ca 60cm djup ränna grävdes vinkelrätt mot stranden. Ingen stenmur kunde identifieras på platsen.

Plats 4 – Schaktskadad kilstensmur mitt på avstängt svämplan/älvbotten, Vänster strand.

Även här blev åtgärderna något begränsade av vårt tillstånd för vattenverksamhet. På grund av kriterier i tillståndet kunde vi inte gräva oss så långt ner att vattnet kunde strömma genom luckorna mellan kilstenarna. Vi kunde dock konstatera att flera mindre (ca 20cm) luckor mellan kilstenarna finns. Såväl som att kilstensmuren på platsen är kraftigt påverkad av schaktningsarbetet som gjorts. De stora kilstenarna har vid schaktningen pressats ur sina ursprungliga lägen och ligger nu huller om buller delvis på varandra, vissa vridna uppemot 90 grader, andra pressade dryga metern längre bort från fåran än deras ursprungliga läge. Här finns möjlighet att få in en mindre mängd vatten genom att gräva bort natursten och jordmassor som idag ligger mellan kilstenarna. Allra bäst hade varit om det gick att få tillstånd att justera kilstenarnas placering ytterligare och genom detta möjliggöra en större lucka att leda in vatten igenom, vår förhoppning är att det ska vara möjligt att få tillstånd till sådana åtgärder, eftersom kilstensmuren på platsen är "förstörd" sen över 70 år tillbaka. Det var svårt att fota så att kilstenarnas position tydligt framgick för att visa hur stenarna ligger. Men vi gör ett försök att visualisera det hela.

Figur 9. Schaktskadad stenmur före åtgärd. Fotat medströms.

Figur 10. Schaktskadad mur efter åtgärd, kilstenarnas ungefärliga ytterkanter markerade med röda streck.

Figur 11. Ytterligare en bild för att försöka visualisera kilstensblockens placering. De tre markerade blocken är samma som de tre markerade i Figur 10.

Figur 12. Natursten uppschaktat/pressat mot intakt kilstensmur nedströms plats 4. I bakgrunden, bakom träden syns ett forna svåmplan/älvbotten.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis ser projektet positivt på möjligheterna att åstadkomma stor nytta både för natur- och kulturmiljö. Båda vallarna som undersökts i projektet har potential att uppnå tre olika historiska nivåer. En "Schaktnivån" så som vallarna ser ut idag. En "kulturnivå" där kulturminnena inuti schaktvallarna kan synliggöras. Och den sista "naturnivån" där vallarna är helt borta och vattnat kan strömma fritt.

För naturvårdens skull vore naturnivån det bästa, men det går inte att åstadkomma utan att förstöra kulturminnena som finns längs sträckorna. Projektets förslag är i stället att båda vallarna delas in i sektioner där vissa bitar lämnas helt orörda för att bevara schaktvallen som kulturminne. Andra sektioner avlägsnas schaktmassorna, så att den gamla rensvallen som finns på höger sidan nära fämtfallet synliggörs. Längre ner i fåran, längs vänstra stranden kan kilstensmuren synliggöras genom att, med gallerskopa eller liknande, återföra schaktmassorna som finns tryckta mot och ovanpå muren.

Därtill hoppas vi att båda sidorna kan ges några helt öppna sektioner. På högersidan kräver detta att både kross/sprängsten, såväl som de större naturblocken återförs till fåran. På vänstersidan går det utnyttja det faktum att kilstensmuren tidigare skadats under schaktningsarbetet, såväl som den

övre av projektets åtgärds punkter (plats 3), där inga kilstensblock upptäcktes. Fler sektioner med schaktskadad mur finns mellan de två punkterna. Genom att några sektioner öppnas helt och hållet till "naturnivån" kommer älven återigen kunna bredda ut och tillgängliggöra ytor som stått torra sen flottningsepoken. Längden på de olika sektionerna och vilka sektioner som bör ges vilka olika nivåer har projektet i dagsläget inget konkret förslag på.

Avslutande

Projektet har genomförts med huvudfinansiering från Länsstyrelsen i Värmland via anslaget 1:11, åtgärder för havs- och vattenmiljön. Såväl som delfinansiering av Naturskyddsföreningen genom försäljning av el märkt med Bra Miljöval.

Referenser

- Nillroth, A. och Sjörs, A. (2021) Lokal åtgärdsplan för Fämtan-systemet Del 1 Huvuddokument. Rapport. Klarälvens vattenråd. Ref. nr. 501-11088-2019
- Svenskt elfiskeregister – SERS. 2022. Sveriges lantbruksuniversitet (SLU), Institutionen för akvatiska resurser.
<http://www.slu.se/elfiskeregistret> [2022-12-14]
- Länsstyrelsen Värmland (2017) Bevarandeplan för Natura 2000-området SE0610208 Fämtan.
LÄNSSTYRELSEN VÄRMLAND 2017. Dnr. 511-8042-2017